

Marija Švajncer

Maribor

JADRAN KRT – SAMOREFLEKSIJA IN VPELJEVANJE REDA V KAOTIČNI SVET

Na začetku se je treba vprašati, kako bi se bilo mogoče teoretično lotiti analize literarnega opusa o Jadranu Krtru sodobne angleške pisateljice Sue Townsend. Če bi bila razprava načrtovana filozofsko, bi lahko sodila na področje estetike, to pa bi pomenilo izbiro ene izmed smeri v estetiki, morebiti celo podrejenost estetike ontologiji ali siceršnji filozofski naravnosti v širšem pomenu besede. Fenomenološka estetika bi bila uporabljiva le delno, saj v primeru Sue Townsend ni ustrezno premišljevati samo o polifoni strukturi umetniškega dela. Če pa bi se že odločili zanjo, bi bilo treba plastem, o katerih je pisal poljski fenomenološki estetik Roman Ingarden (1893 – 1970), dodati še nove in drugačne. Bistvena struktura literarnega dela je bila po njegovem mnenju med drugim v tem, da je zgrajena iz več heterogenih plasti, te pa so: "1. Plast zvenov besed in na njih zgrajene zvenske tvorbe višjega reda; 2. plast pomenskih in ot različnih stopenj; 3. plast različnih shematiziranih videzov in njihovih kontinuumov ter vrst, in končno 4. plast v delu predstavljenih predmetov in njihova usoda..."¹ Kritični premislek o Ingardnovem delu *Literarna umetnina (Das literarische Kunstwerk)*, 1931) spodbuja dvom in spoznanje, da se poljski fenomenološki estetik nikakor ni mogel povsem izogniti psihologizmu, ki ga je za vsako ceno hotel odstraniti iz svojega preučevanja umetniških del. Umetnikova intencionalnost in sprejemnikova vsebina zavesti vendarle vsebujeta tudi psihične lastnosti in manifestacije. Psihologizem v razčlenjevanju opusa o Jadranu Krtru ni ohranjen zgolj po naključju.

Nemški filozof Wilhelm Dilthey (1833 – 1911), predstavnik filozofije življenja in začetnik hermenevtike, je opozarjal na pomen interpretacije. Povsem primerno je ohraniti tujko, saj je hermenevtika teorija ali umetnost razumevnja zapisanih besedil, ponavljajočega se in fiksiranega predmeta, in se kot duhovna znanost od naravnih znanosti razlikuje po tem, da razumeva, medtem ko slednje razlagajo. Ne gre torej za to, da bi bila ambicija teorije razumevanja prav suhoparna razlaga. Opusa o Jadranu Krtru se je treba lotiti z vidika interpretacije kot tipične sestavine ali stopnje hermenevtike. V Diltheyevem primeru je sicer povezovala logiko, spoznavno teorijo in metodologijo znanosti – formalni vidiki so se prepletali z vsebinskimi.² Tudi pri Jadranu Krtru se je treba zaustaviti pri formi, se zamisliti nad literarno preoblikovano realnostjo in prodreti v plast etičnega in

¹ Roman Ingarden: *Literarna umetnina*, prevedel Frane Jerman, Ljubljana, ŠKUC, Filozofska fakulteta, Studia humanitatis, 1990, str. 64.

² Wilhelm Dilthey/Vilhelm Diltaj: *Izgradnja istorijskog sveta u duhovnim naukama*, prevedla Dušica Guteša, Beograd, Beogradski izdavačko-grafički zvod, 1980.

razkriti sporočilnost nasploh. Interpretacija je kot nalašč za premislek te vrste. Slovenski literarni teoretik Darko Dolinar sodi: "Tudi tu gre za derivacijo glavne pomenske smeri: posredovati, omogočati komunikacijo, s čimer naj se odkrije prava podoba, vsebina ali smisel umetnine."³ Interpretacija že v osnovi zavrača nasilje nad umetniškimi delom, saj ne pomeni zunanjega pritiska nanj, podrejanja vnanjim formam, apriorističnega etiketiranja ali česa podobnega. Interpretacija je morebiti prva in najbolj svobodna stopnja v razmerju do umetnine same, ne dopolnitev, ampak posebno pričevanje o njenem obstoju, pričevanje, ki ni niti samozadostno niti zavezujoče.

Že v uvodu je treba poudariti, da ne izražamo nikakršnega dvoma o umetniškosti oziroma estetski vrednosti literarnega opusa Sue Townsend. Prav nasprotno – govoriti je mogoče o redki in idealni združitvi izpričano umetniškega izdelka in silovitega odmeva pri bralcih. Slovenska mladinska pisateljica Polonca Kovač je zapisala: "Izšel je v milijonskih nakladah in bil preveden v mnogo jezikov. V Angliji je postal neke vrste institucija, razglasili so ga celo za najboljšo knjigo za *Biblijo*. Sue Townsend ga je priredila tudi za gledališče in v West Endu je imel viharen uspeh, songi iz predstave so izšli tudi na kaseti in v posneli so televizijsko nadaljevanko. In seveda je prodrł tudi na BBC."⁴ Larpurlaristični elitizem je bil v osnovi zanikan – Jadran Krč je postal literarna uspešnica. Nikakor ni mogoče preprosto in na kratko odgovoriti na vprašanje, kaj je tisto, kar tako prepričljivo učinkuje na bralce in literarne kritike. Pretirani formalizem bi zadušil pisateljčina svobodnjaška in odprta prizadevanja, kajti med drugim nam sporoča, da življenje ne gre jemati pretirano resno. Nehote se že v tem uvodnem premisleku nakazujejo vrednote: humanizem, strpnost do vsakršne drugačnosti in do pojavnih oblik življenja nasploh, zvestoba samemu sebi, samostojnost, samospoštovanje, intelektualizem, kozmopolitizem, politični pluralizem, optimizem in demokratičnost.

Interpretacija je zaznamovana s personalističnim ekskurzom, ki se uveljavlja kot izhodiščna možnost. Premislek se nanaša na naslednja dela: *Skrivni dnevnik Jadrana Krta, starega 12 3/4* (*The secret diary of Adrian Mole aged 13 3/4*, 1982), *Rastoče težave Jadrana Krta* (*The growing pains of Adrian Mole*, 1984) in *Resnične izpovedi Jadrana Alberta Krta, Margaret Hilde Roberts in Susan Lilian Townsend* (*Thru Confessions of Adrian Albert Mole, Margaret Hilda Roberts and Susan Lilian Townsend*, 1989). Knjige pomenijo notranje povezano celoto, prikaz Jadranevega razvoja od zgodnje do pozne adolescence. Adolescenca je za Ivana Toličiča in Vero Smiljanić–Čolanović prehodno obdobje od otroških let do relativne zrelosti, puberteta pa je samo del adolescence; zgodnja adolescenca naj bi po mnenju navedenih psihologov trajala od trinajstega do šestnajstega leta starosti, pozna pa približno od sedemnajstega do dvajsetega leta.⁵ Jadraneve osebnostne poteze zaživijo v pravi luči šele v skupnosti z drugimi, v njegovem odzivanju na družinske in družbene okoliščine, zato se v interpretaciji psihološkim vidikom pridružuje še sociološki in etični.

³ Darko Dolinar: *Hermenevtika in literarna veda, Literarni leksikon* 37, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1991, str. 10.

⁴ Polonca Kovač: *Spremna beseda*, Sue Townsend: *Rastoče težave Jadrana Krta*, prevedel Vasja Cerar, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1988, str. 193.

⁵ Ivan Tiličič, Vera Smiljanić–Čolanović: *Otroška psihologija*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1968, str. 238–239.

V prvi knjigi *Skrivni dnevnik Jadrana Krta*, starega 13 3/4 je literarni junak v razvojni fazi, ko začne intenzivno iskati svoj jaz med drugimi jazi, prešine ga slutnja lastne individualne podobe in celo drugačnosti. V tem iskanju se zavestno odloči za intelektualizem; razumništvo je po njegovem mnenju pravišnje zaradi iracionalizma oziroma iracionalnosti družbenih okoliščin. Jadran Krt živi v sodobnem svetu kapitalistične proizvodnje, v britanski družbi, ki je determinirana s konservativno politiko Margaret Thatcher (zdaj že nekdanje predsednice vlade); v *Rastočih težavah Jadrana Krta* je ta političarka, ki je zapustila vidno sled v britanski politiki, poleg pretepača Barryja Kenta, ravnatelja Buleža Cepidlaka, očetove službe – zavoda za obnovo prekopa uvrščena med družinske sovražnice in sovražnike.⁶ Eksistencialistično obarvano naključno rojstvo Jadrana pahne v nižji družbeni sloj, sloj, ki životari na robu preživetja in se vedno znova srečuje s problemom brezposlenosti. Posebnost pisateljice Sue Townsend je, da zna tudi te, očitno neprijazne življenjske okoliščine, orisati s pristnim in izvirnim humorjem. Na novo pečeni intelektualec Jadran predvideva, da so ga morebiti zamenjali v porodnišnici. Kaj če je njegov oče kak znan pesnik? V tretji knjigi se mu porodi misel, da je najbrž kraljevskega rodu. Skoraj nemogoče je, da bi bila ta polnokrvna človeka, kadilca in pivca alkoholnih pijač (nad obema razvadama se Jadran pogosto zgraža), ironična mati, iskrena nasprotnica redoljubnosti, občasna feministka in emancipiranka, ter narodni, družbeno neuspešni oče, občasni rogonosec, prav njegova starša. S svojim realizmom in s sprijaznjenostjo z življenjem, kakršno pač je (velikokrat je treba pozabiti in oprostiti), sta za Jadrana svojevrstna ovira njegovega intelektualizma, sočasno sta tudi zanesljiv in trajen vzrok ter opravičilo za nezadovoljstvo in neuspešnost v njegovem mladem življenju. Če je vse nakopičeno zunaj, potem ni treba kriviti samega sebe. Teško je, kadar si mora človek priznati, da je marsikaj odvisno tudi od njega samega, in za tisto, kar ne gre tako, kot bi bilo treba, ni mogoče kriviti drugih. Včasih je Jadran otroško naiven, drugič resnoben in pametnejši od odraslih. V univerzalni kaos hoče metodično in sistematično vpeljevati individualni red. Na zgodovinskem prizorišču, ki je po njegovem mnenju razmetano in neurejeno, ga čaka zelo veliko dela. Zgraža se nad razdeljenostjo sveta na bogate in revne, kritizira oblast, obsoja rasizem, prezira neumnost in pozdravlja demokratičnost. Kmalu spozna, da je lahko človek dosleden v svoji sodbi le na načelni ravni, medtem ko v neposredno ravnanje vedno znova vdira moralni relativizem. Miselno razčlenjuje in kritično vrednoti pojavne oblike neokonservatizma, vendar se mu praktično zahoče uresničitev prav tega družbenega modela. Sodobni avstralsko–angleški teoretik politične filozofije John Keane (1949) poudarja, da se neokonservatizem preveč ukvarja s tem, da bi ponovno začrtil meje med državo in civilno družbo, prepoznaven pa je v pojavih egoizma, trdega dela, prožnosti, opiranja nase, svobodne izbire, zasebne lastnine, patriarhalne družine in nezapiranja v državno birokracijo.⁷ Jadran je prepričan, da bi bilo življenje v družini takšne vrste bolj udobno, o državni birokraciji pa ne dvomi tedaj, kadar si jo v mislih ali celo v

⁶ Sue Townsend: *Rastoče težave Jadrana Krta*, prevedel Vasja Cerar, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1988, str. 8.

⁷ John Keane: *Despotizem in demokracija, Civilna družba od zgodnje moderne do poznega socializma*, prevod Lenca Bogovič in Borut Cajnko, Ljubljana, Knjižna zbirka KRT 64, 1990, str. 57–58.

resnici priklíče na pomoč, da bi spametovala njegova razbrzdana starša. Vedno znova predvideva, kako bi ju vrednotile družbene institucije, če bi vedele za njuno intimno ravnanje. V spoznanje o nadvse kaotičnem svetu se tu in tam prikrade slutnja, da je v natančno urejeni družbeni hierarhiji vse na svojem mestu, saj so na ustreznih položajih uradniki, ki prežijo na neprimerno obnašanje svojih državljanov. Jadran meni, da nekako sodi k njim, toda pot do tja očitno ni lahka. Pri poslanstvu varuha reda in miru vedno znova naleti na ovire; zaradi raznovrstnih zapletov ga preganja strah, da se bo vse skupaj končalo na sodišču, velikokrat pa poudarja, kako bo treba neprimerne zadeve prijaviti na ustreznem mestu.

Jadranova naivnost je tudi modrost posebne vrste. Mnogokrat pripomore, da stvari vendarle niso tako grde in boleče, kot so v resnici, temveč jih nekako omili in olepša. Jadran je po eni strani premlad, da bi razumel svet odraslih, po drugi pa je ta svet tako nor, da ga sploh ni mogoče razumeti. Intelektualec njegovega kova ima lahko samo težave in nič drugega; kar naprej je treba tuhtati, dvomiti in premlevati težke misli o življenju, smrti, bogu in ljubezni, povrh vsega pa so intelektualci prave pravcate kislice, saj so nenehno slabe volje.

Jadran ima kot vsi pubertetniki tudi težave z zunanostjo. Mozolji nesramno načelnjajo lepoto njegovega obraza, tudi s telesno višino je hudo narobe. Če ugotovi, da v štirinajstih dneh ni prav nič zrasel, se že trese, da bo ostal pritlikavec. Seveda je za vse kriva slaba domača prehrana, v kateri je premalo vitaminov in drugih hranilnih snovi, ki so nujno potrebne za mladostnikov razvoj. Zdravnik pa tudi nima pravega posluha za Jadranovo stisko; kadar ga obiše zaradi mozolja in mu potarna o domačem neredu, ga na hitro odpravi in mu reče, naj bo zadovoljen, da mu ni huđega.

Pisateljica Sue Townsend zna spretno in literarno prepričljivo učinkovati z Jadranovim videnjem sveta in iskanjem lastnega položaja v okoliščinah, ki so jih zanj pripravili drugi. Pisateljčina moč se kaže v njenem humorističnem pisanju in sporočanju. Francosko-židovski filozof Henri Bergson (1859–1941), predstavnik filozofije življenja, je v svojem esejističnem premišljevanju o smehu menil, da komične domišljije ni smeselno ujeti v definicijo. Komičnost sodi na področje človeškega, obrača se na čisti razum, uveljavlja se v skupini in ima družbeni pomen. Smešne učinke povzročajo: avtomatizem, popačenost, izkrivljenost, mehaničnost, presenečenje, kontrast, prenarejanje, povezovanje telesnega in moralnega, ponavljanje, obrati, nesorazmerje med vzrokom in učinkom, raztresenost itd. "Zatorej ni realnega, resnega, celo dramatičnega prizora, ki ga domišljija ne bi mogla sprevreči v komičnost, če le obudi to preprosto podobo. Nobene igre ni, ki bi ji bilo odprto razsežnejše področje."⁸ Bergsonove oznake smešnega so mojstrsko, ne bo pretiravanje, če bomo rekli – genialno uresničene v literarnem snovanju Sue Townsend. Uveljavlja se zamenjavanje vzroka z učinkom, pogosto je opaziti stopnjevanje z nepredvidljivim razpletom. Nadvse smešno učinkuje Jadranovo "logično" sklepanje. Povsem slep je na primer za mamino romanco s sosedom Lukasom. Svojemu dnevniku zaupa, kako je vljudni sosed začel prihajati na obiske zaradi mamine bolezní, vendar je ne glede na njeno ozdravitev še kar vztrajal pri teh ljubeznivih obiskih. Njzun predmet pogovora ni bil vreden Jadranove intelektualistične pozornosti – za nameček sta besedovala med cigaretnim dimom. Ob vsakem obisku se je Lukasova žena ubadala s težkimi fizičnimi opravili – od vrtnarjenja, prenašanja nakupa iz trgovine, do betoniranja pročelja (težavnost

⁸ Henri Bergson: *Esej o smehu*, prevedel Janez Gradišnik, Ljubljana, Slovenska matica, 1977, str. 54.

opravi se stopnjuje). Ko ji je Lukas prinesel skodelico čaja, se je zdel Jadranu nadvse prijazen. Kmalu ga je žena zapustila, Jadran pa mu je namenil iskreno pomilovanje, saj bo zdaj moral sam prati in postoriti vse drugo, kar je šlo tako lepo od rok njegovi družici.

Humor se uveljavlja tudi v povezovanju poetično privzdignjenih stvari in banalnih predmetov ali dogodkov. Jadran se na začetkih kisa, da ne bo nikoli božal zlatih las svoje velike ljubezni Pandore (seveda se mu kasneje posreči, da jo sme pobožati še kje drugje), zagotavlja pa ji, da ji je še vedno na voljo njegov modri flomaster. Od romantične ljubezni preskoči na pasteto in mandarino. Čeprav medli od ljubezni, je vendarle treba tudi jesti, in če je človek sit, se počutje izboljša. Pisateljica uporablja domiselno negacijo. Duhovnost presega z materialnimi rečmi, privzdignjenost z vulgarnostmi; tudi velika in globoka čustva imajo svoje človeške meje. Pogosto je humor tudi absurden. Jadran je prevzel skrb za ostarelega Berta Baxterja. Nekega dne je njegovega psa Sabljo, ki je gledalo skozi okno dnevne sobe, pozdravil z znamenjem V in izrazil upanje, da si kosmatinec, ki je sodil med pasje negativce, tega ne bo zapomnil. Nove lastnosti zadobiva spajanje klasične literature in banalnega vsakdanjika, pozornost zbujejo nesmiselne in neučinkovite rime v Jadranovi poeziji, smeh povzroča povezovanje tistega, kar ne sodi skupaj, v novi zvezi se znajdetta romantika in tehnika, naivnost je prepletena s pretiravanjem. Ko Jadran na primer izve neko novico, navede svoj sklep, za katerega pa bralec ve, da je napačen. Ker pa je ta sklep tako daleč od resnice, pogosto nemogoč, nenavaden in nesmiseln, učinkuje presenetljivo smešno, včasih že kar groteskno. Mama reče bivšemu ljubimcu Lukas, naj pač gre na krvno preiskavo, če že hoče. Iz tega pogovora Jadran sklepa, da ima najbrž redko krvno bolezen. Iz mnogih znamenj in avanture v preteklosti pa bralec ve, da je v ozadju dojenčkov očetovstvo. Ljubimec je odigral svojo vlogo v določenem obdobju; mama je takrat Jadranu zaupala, da zadovoljuje njene seksualne potrebe (ko je bila tako iskrena tudi očetova ljubica Dorin Krivec, je dnevniku zaupal, da je vendarle še premalo zrel za tolikšno spolno zaupljivost odraslih), zdaj pa je ljubimec opelel. Mama in oče sta rešila svoj razmajani zakon ali pa ga bosta še v prihodnje majala, od skrajnosti do skrajnosti, zdaj bolj zdaj manj spretno, od spopada z brezposelnostjo in revščino, do nekoliko utrujenega in izpraznjenega zakonskega sporazumevanja (morda ta izbira ni najslabša, kdo bi vedel).

Katera podoba življenja je prava? Ali tista, ki se odvija sama na sebi, ali ona, ki jo vidi pubertetni Jadran Krt? Ko je videti, da je nadvse kritičen do svojih staršev in mladostniško neobjektiven, se iznenada v dnevniku pojavijo stavki, ki razkrijejo, kako zelo rad ima svoje starše. Ne samo da ju skuša razumeti, ampak ju celo že razume; prevega ga neznatna jezljivost, toda splošno spoznanje je zgoščeno v ugotovitvi, da je njun otrok, ki je še daleč od odraslosti, zato ju potrebuje. Oba. Prav takšna, kot sta – v njegovih očeh staričava, malce preveč zapita, osebi, ki tolikokrat ne obvladujeta življenja in ju življenjski tok pač nosi na svojih valovih. Jadran si včasih domišlja, da bo sam zmogel in bo drugačen, potem pa se primeri, da ga obvladuje splet okoliščin in naključij. Nasilnemu soščolcu mora izročati denar, v šoli mu ne gre najbolje, kar naprej se življenje zapleta. Vse je videti črno: "Mislim, da na celem svetu ni bolj nesrečnega človeka od mene. Če ne bi bilo poezije, bi se mi že zdavnaj utrgalo."⁹ Samorefleksija sicer omogoča distanco, ironijo in negacijo, vendar pa se velikokrat znajde znotraj, v življenjskem vrvežu in klobčiču, neposredno in z osebno prizadetostjo. Vzdihljaj se pogosto k sreči konča z namigom na kakšno praktično zadevo.

⁸ Sue Townsend: *Rastoče težave Jadrana Krta*, prevedel Vasja Cerar, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1989, str. 3.

⁹ Sue Townsend: *Skriti dnevnik in Rastoče težave Jadrana Krta*, *Skrivni dnevnik Jadrana Krta*, starega 13 3/4, prevedel Vasja Cerar, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1989, str. 44.

Intelektualizem je tudi svojevrstno zagotovilo varnosti. Na svoja pubertetniška pleča si je moral naložiti kaotični svet odraslih in nekaj je pač treba najti, da je breme vsaj malce lažje. Samohranilniško življenje je dokaj naporno (mama se je začasno preselila k ljubimcu), tudi komunistični rdečkar Bert Baxter povzroča težave in je nezadovoljen, pa če se Jadran kot član krožka za pomoč ostarelim občanom še tako trudi, da bi mu ustregel, o njegovem psu Sablji pa bi bilo dnevniku težko zaupati kaj dobrega, saj včasih odnese in nato grizlja Bertovo zobno protezo, spet drugič brez predsodkov napada mlekarja. Kadar pa se vede spodobno, postane njegov gospodar zaskrbljen, da ni kaj bolan, in nemudoma pokliče živinozdravnika. Pasji štirinožci so nasploh pomembne osebe v pisateljskem svetu Sue Townsend. Tradicionalno angleško in splošnočloveško ljubiteljstvo živali je izrisano pisano in slikovito. Štirinožcem se mnogokrat godi bolje kot ljudem. Morda pa jim je v pasjem življenju mehko postlano tudi zato, ker so ljudje daleč vsaksebi in osamljeni in jim je ob neproblematičnih kosmatincih toplo pri srcu, saj sta ta ljubezen in vdanost kljub drago plačanemu rodovniku in spoštovanju prednikov relativno poceni. Mahanje z repom in lizanje roke sta zunanja znaka hvaležnosti, zvestobe in naklonjenosti, ki si jih od ljudi ni mogoče obetati.

Življenje je zapleteno, medčloveški odnosi pa nepredvidljivi. Mamine občasne feministične ideje – od delitve gospodinjskega dela do mrzličnega iskanja ženske identitete – popestrijo vsakdanjik. Jadran je privrženec moškega šovinizma samo na skrivaj, takole zaupno v dnevniku, ko se zgraža nad mamino gospodinjsko nespretnostjo in neredom v domači hiši ali pa nad njenim mladostniškim obnašanjem in oblačenjem, drugače pa je spoštljiv do svoje Pandore (priznati si mora, da je pametnejša od nje), spodoben mladenič v ženski družbi, občudovalec pametnih žensk v javnosti in v šoli, pisateljic, znanstvenic in aristokratinj, vendar zagnan kritik Margaret Thatcher. Ženske spoštuje zaradi njihovih dobrih lastnosti (tako mu je svetoval oče, ki je nekoč nasedel maminim lepim nogam), toda včasih si v svoji mladostniški strasti ne more kaj, da ne bi bil občudovalec njihovih telesnih delov – je že tako: narava jih je lepo oblikovala in jih razmestila, kakor je treba. Intelektualci se po njegovem mnenju smejo tu in tam srečati s kančkom pornografije, saj to počnejo inteligentno in z miselnim odmikom, radovedno, vendar dostojanstveno.

V zvezi z navedenimi možnostmi se pojavi problem preraščanja namenskosti književnosti. Opus o Jadranu Krto naj bi sicer sodil v mladinsko literaturo, vendar pa večplastnost besedil omogoča širitev beročega občinstva, spodbujanje zanimanja med odraslimi bralci in odpiranje novega prostora. Otroci in mladostniki bodo spremljali Jadranovo težavo na pragu odraščanja, naporno vstopanje v svet odraslih, iskanje lastnega prostora pod soncem, težavnost na novo odkrite intimne in prvih mesenih spoznanj, odrasli pa bodo občutili estetsko ugodje ob posebnem videnju tega našega kaotičnega, politično in moralno sprevrženega bivanja, ne kdove kako uspešnega in prepričljivega "izdelovanja zgodovine" in ustvarjanja dediščine zanamcem. Tako se tudi Jadranov občasni moralizem, skepticizem o vrednostni vsebini bivanja odraslih in intelektualno poslanstvo nekako rahljajo; velikokrat se zaloti, kako zelo je podoben drugim. Kot spremljevalec sveta ohranja relativno previdnost. Pobudnik univerzalnega reda često pristaja na kaos.

V pisateljicinem ustvarjanju se dogodi obrat: Jadranovo videnje sveta se preoblikuje v avtoričino subjektivnost. Tisto, kar je prej govorilo samo zase (Jadranov skrivni dnevnik), je zdaj prikazano z miselnim zrcaljenjem in odmikom. Sue Townsend hoče, da bi stopili iz Jadranovega sveta v realnost. Literarna realnost se je uveljavila sama zase s prepričljivo in izvirno govorico, pisateljica pa želi prekiniti iluzijo te resničnosti. Odmakniti se hoče tudi od civilizacije, pobegniti pred slavo in uspehom ter se umakniti. V tretji knjigi se predstavi kot propadla pisateljica, ki je Jadranov dnevnik objavila pod pretvezo, da je

sad njene domišljije. Načrtno izvede notranjo negacijo. V literaturi je vse mogoče. Tako je poglavje o Jadranu Krto mogoče brati kot besedilo, pisano v že znani maniri, čisto mogoče pa je, da se nakazuje predvidevanje francoskega filozofa Hippolyta Taina (1828–1893), češ da ima umetnik v svojem razvoju dve fazi – v prvi je izviren, v drugi pa ponavlja samega sebe.¹⁰ Samobitnost literarnega ubesedovanja se preoblikuje v deklarativno sporočanje. Pri šestnajstih letih Jadran vzklikne, da je mladost pač norost. Že prej se je odločil za ateizem, zdaj pa zapiše, da Bog mirno gleda potrese, lakoto in prometne nesreče.¹¹ V preteklosti je postopoma vstopal v filozofijo, sedaj pa je napačil čas, ko sam opredeljuje lastno filozofsko pozicijo. Čeprav ga je božična polnočnica sicer ganila, zadržno ve, da je eksistencialistični nihilist. Očitno gre le za mladostniško pozo, saj je z vsem svojim ravnanjem dokazoval dokaj zanesljivo uveljavitev moralnih vrednot v dobrem pomenu besede. V zamotanih moralnih odnosih odraslih je ohranjal integriteto lastnega jaza (samohranilništvo, ljubezenske pustolovščine staršev, rojstvo polsestrice in polbratca), skrbel je za politično in moralno problematičnega starostnika, samosvojega Berta Baxterja, ljubil je živalski svet, zlasti domačega psa, ki ga je obravnaval kot enakopravnega družinskega člana in sočustvoval z njim, ko se je zaljubil v psico višjega rodu, saj je imel tudi sam zaradi Pandorinega višjega družbenega sloja, kamor je sodila, podobne težave, po svojih močeh se je boril proti neurejenosti v družbi in v šoli uporniško večkrat uveljavljal svoje napredno politično stališče. V zavedanju svoje ogrožajoče svobode in naključne vrženosti v ta svet, v spoznanju, da je sam svoj projekt in vsota lastnih dejanj je bil morebiti res eksistencialist, v vsem skupaj pa ni bilo niti sence nihilizma. V tretji knjigi se ima za mladega filozofa. Morda je tudi zato nekoliko bolj razlagalen, čedalje manj je nečimrn, opaziti je samokritičnost, na videz je plah, v resnici pa pogumen in pripravljen na spopad z neurejenim svetom. V njem se bijejo samozavest in manjvrednostni občutki, zanesljivo ve, da so se ga kljub kritični in odmaknjeni poziciji dotaknile meščanske vrednote. Zgraža se nad nevedneži in ne sluti, da so tudi v njegovi izobrazbi in razgledanosti občutne vrzeli. Toda njegov življenjski sen je povsem zanesljiv in oblikovan: "Stopil sem pred njo in rekel: 'Pandora, moj življenjski sen je prevlada lepega nad grdim, zmaga resnice nad slepili in pravična kazen za bogate, ki so si nagrabili denarja.'"¹² Pandora je sicer morala po tem dramatičnem govoru bruhati, Jadran pa je po ogledu svojega obraza v ogledalu ugotovil, da se je mladostna negotovost umaknila zreli samozadostnosti. Vanjo je sodila tudi odločitev, da se bo treba dejavno udeleževati političnega življenja in ustanoviti stranko ali vsaj gibanje, in to Krtovo gibanje.

Najstnikov razvoj je usodno zaznamovala svetovna književnost. Resna sporočila so se sprevrgla v poenostavljene modrosti in začela povzročati nove učinke. Orwellova *Živalska farma* ni več družbena kritika, temveč navdih za fantovo odločitev, da si bo izbral poklic veterinarja. V svojem poklicnem iskanju je tudi drugače na moč elastičen in v domišljiji kar naprej menjava družbeno nadvse pomembna opravila. Veliko tiči v knjigah in znane pisateljice imenuje žabarke. Kdaj pa kdaj si prizna, da je za nekatera dela še prezelen, vendar pa se mu vseeno zdi imenitno, da ima v rokah tako pomembne dosežke človeškega uma. Tako se vračamo k spoznanju, da nam da pisateljica Sue Townsend prefinjeno inteligentno vedeti, da je lahko prav vse na tem svetu smešno in hkrati vredno posmeha in zdravega smeha; iz vsega se je mogoče norčevati, nič ni usodno resno in nedotakljivo.

¹⁰ Hippolyte Taine: *Filozofija umetnosti*, prevedel Jože Javoršek, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1955.

¹¹ Sue Townsend: *Resnične izpovedi Jadrana Alberta Krta, Margarete Hilde Roberts in Susan Lillian Townsend*, prevedel Vasja Cerar, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1991, str. 13.

¹² Prav tam, str. 29–30.

Ko je bila na potovanju po tedanji Sovjetski zvezi, se ji je porodila misel, da bi bilo Ruse mogoče imeti za brezbožne divjake ali rdečkarje, toda tudi zahodnjaki ne bi mogli rabiti za primer vzornega vedenja. "Ko smo se spustili na moskovsko letališče, so bili nekateri že tako nagnusno pijani, da niso mogli služiti kot vzorni primerki zahodne kapitalistične družbe."¹³ Avtorica se domiselno norčuje iz tistega, kar se v primerjalni književnosti imenuje narodova duša. Biti Anglež pomeni biti drugačen, poseben, nekonvencionalen, svetovljanski in ozkosrčen hkrati, konservativen, nečimrn in politično predrzen. Jadran, ki je – tako kot pisateljica – obiskal Sovjetsko zvezo, je v hotelski sobi preveril, ali so kje nameščeni mikrofoni in skrite kamere, saj mu ni bilo do tega, da bi se nevidni vohuni naslajali nad njegovim angleškim spolovilom. Moskovski tramvaj je v njem vzdramil pesnika, v njegovo poetično govorico pa so se prikradli izrazi: revolucionarno, razredni boj, požrtvovalnost, odrekanje in popotni tovariš.¹⁴ Nič zato, če je bilo vir navdiha že nekoliko zarjavelo moskovsko javno prevozno sredstvo, poezija je bila pač trajno dokazilo o smiselnosti njegove eksistence. Toda tudi z naslajanjem nad kulturo ne gre pretirati. "Na koncu sem bil že do grla sit kulture in zahrepenel sem po kančku angleške brezbriznosti in surovega materializma."¹⁵

Ko še ni imel štirinajst let, je bil prepričan, da je dovolj, če človek živi, saj takrat še ni vedel, da golo življenje nič ne pomeni, kajti živeti je treba z življenjskim slogom. "Pod športnimi copati nosim zelo nenavaden par nogavic. Ena nogavica je bela, druga pa črna. Nikar ne mislite, da sem eden tistih raztresenih genijev, ki ne opazijo, kako so obuti. Mogoče sem res genij, gotovo pa nisem raztresen. Ne, moja odločitev je skrbno preračunana. Pravzaprav je simbolična. Bela nogavica predstavlja mojo notranjo čistost in dobroto; sem nasprotnik nasilja, jedrskih raket in krutega ravnanja s kokošmi nesnicami. Črna nogavica je simbol temnejših plati moje osebnosti, med katere sodi pozelejnje po Pandorinem telesu in sanjarjenje o tem, kako bi razstrelil velike stanovanjske bloke (seveda brez stanovalcev s samomorilskimi težnjami). – Živim življenje, polno nasprotij. Na svojih stopalih prenašam težave vsega sveta. Seveda navadni smrtniki ne dojamajo mojega tihega protesta."¹⁶ Takšna je torej Jadranova človeška podoba. V poglavju Susan Lilian Townsend se na videz ali pa morebiti v resnici predstavi pisateljica sama. V literaturi pač nikoli ni povsem jasno in gotovo, kaj je prepis dejanskosti, kaj pa plod pisateljske domišljije in neustavljivi polet v neskončne možnosti novih svetov. Nikakor ni brez pomena, kakšno sliko kaže pisateljica svojim bralcem – to je uresničitev njenega namena. Norčuje se iz tega, da je Angležinja, in sočasno ve, da je prav to in nič drugega; močno je zavezana svojemu rodu in pripadnosti. Zelo spominja na Jadrana Krta. Duhovita je in zanimiva, vendar veliko bolj žalostna in resignirana – za tako duhovito pisateljico celo presenetljivo potrta in osamljena.

13 Prav tam, str. 40.

14 Prav tam, str. 41.

15 Prav tam, str. 42.

16 Prav tam, str. 46–47.

Na potovanju jo pri trinštiridesetih letih pretrese in spravi v ogorčenje srečanje z eksibicionistom. Nepremično obstane, ne ve, kam naj gleda, strah jo je, jezi se... Ko je pisala o Jadranovem odkrivanju spolnih skrivnosti, matematično natančnem merjenju rastoče moškosti, vzročno—posledični zvezi med seksom in pubertetniškimi mozolji, o ljubezenskih dogodivščinah staršev ipd., je delovala spolno osvobojeno in neobremenjeno. Njene ženske junakinje so večinoma emancipiranke, svojo samoto pa ima za svojevrstno priznanje poraza. Pravi, da (kot vse ženske) rada stika po trgovinah. Slovi po svoji lahkovernosti. Potuje sama, čeprav ima moža (morda že bivšega) in štiri otroke. Dobro ve, v kakšno družino sodi. "Strah me je pisateljev, in ker ne prenesem njihove drobnjarske kratkovidnosti, se ponavadi izogibam stikov s književniki."¹⁷

Pretreslo jo je, kako v Rusiji ljudje gledajo na svojo preteklost; velika domoljubna vojna je živ spomin, saj je preteklost del sedanosti. Ko je neka Angležinja rekla, da bi bil že čas, da nehajo pogrevati to vojno, je Sue Townsend pomislila: "Kot bi smrt dvajsetih milijonov ljudi bila omembe nevredna malenkost v primerjavi z zahrbtnim napadom ošpic."¹⁸

Vedno znova se ji zahoče potovanj, toda v Angliji živi rada zato, ker ji je povsod druge tuje in čudno. Obvlada samo angleščino. Ker živi v mestu, ima rada podeželje. Ker ni verna, jo zanimajo angleške cerkve. Tako kot njen Jadran je polna notranjih nasprotij. Je tipično angleško zadržana, toda če se vlak zaradi krav na tirih zaustavi, je tako kot drugi sopotniki pripravljena izpovedati zgodbo svojega življenja vsakomur, ki jo je pripravljen poslušati. Všeč ji je, kako zlahka se Angleži prilagodijo vsemu hudemu. "Vtaknite nas v kakšno tujo ječo, polno podgan, pa bomo čez mesec dni, še preden si pomanemo oči od nenadne dnevne svetlobe, prisegli, da so bili naši mrkogledi ječarji 'kar spodobni fantje, ki so lepo skrbeli za nas.'"¹⁹

Potrditi skušamo hipotezo, da so v knjižnem opusu o Jadranu Krto uveljavljene estetske vrednote. Jan Mukařovský (1891—1975), največji češki estetik in utemeljitelj češkega strukturalizma, je poudarjal, da vrednota velja za nekoga — brez tega si je ni mogoče niti zamisliti, saj to vsebuje že njen pojem. Ko je ugotovil delež subjekta, je zavrnil možnost, da bi imel vrednoto za realno lastnost objekta. Med subjekt in objekt je vnesel tako imenovano kolektivno zavest. "Kolektivna zavest seveda ni niti psihološko stanje posameznika niti gola abstrakcija; kolektivna zavest je mesto, kjer obstajajo vrednote."²⁰ Gre za zgodovinsko dejstvo — kolektiv kot kontinuum v prostoru in času — vrednota pa je za Mukařovskega odnos med subjektom in objektom, odnos, ki ga uravnava kolektivna zavest. Cilj vrednote je sicer estetsko stališče, vendar pa čista estetičnost nikjer ne prevladuje, pač pa je opaziti stalno intenzivno razmerje in napetost med estetsko in drugimi vrednotami. Predvideval je, da umetniškega dela ni mogoče meriti z lepoto oziroma z estetskim ugodjem — trajna estetska vrednota je bila zanj tako zapleten problem, da ga morda sploh ni mogoče rešiti. "Zunajestetske vrednote so neposredne sestavine umetnine kot umetniškega pojava."²¹ Če ta spoznanja apliciramo na opus o Jadranu Krto, lahko govo-

17 Prav tam, str. 99.

18 Prav tam, str. 101.

19 Prav tam, str. 109.

20 Jan Mukařovský: *Estetske razprave*, prevedel Frane Jerman, Ljubljana, Slovenska matica, 1978, str. 28.

21 Prav tam, str. 51.

rimo o novi literarni stvarnosti, o tkanju in razpenjanju umetniško prepričljive mreže odnosov in kolektivne zavesti, utemeljene v subjektivnem pogledu, o novi estetiki, ki je močno zasidrana v etiki; kljub navideznemu sprenevedanju, humorju in domnevni naivnosti oblikuje zanesljivo tkivo in sporočilo: v kaotični in ponoreli svet je treba vpeljati vsaj malo reda, vsaj kanec humanosti. Jadran se je znašel v že oblikovanem in do neke mere determiniranem prostoru bivanja, zase pa mora izoblikovati, spodbuditi ali si celo priboriti umestitev, ki naj bi bila pravšnja za njegovo predstavo in vizijo. Zapisali smo, da se je pisateljica predstavila kot resignirana oseba. Na prvi pogled je namenila takšno usodo tudi svojemu junaku, kajti Jadranovi veliki načrti se ne uresničijo: Pandora se poroči z drugim, sam ne postane niti veliki znanstvenik niti veliki pisatelj, še svojo otroško sobo, ki je bila vsemu navzlic dokaj varno zatočišče, mora zapustiti in oditi od doma. Če pa gledamo na vse skupaj manj pesimistično, je vendarle na začetku svoje literarne poti, prav tako mu uspe prodreti v javne medije. Njegovi književni poskusi niso že vnaprej obsojeni na propad. S svojim načrtno izbranim intelektualizmom je našel svoj prostor pod soncem in se odločil za pravo izbiro. V dnevih, ki prihajajo, se bodo menjavali srečni in manj srečni trenutki, uspehi in porazi, neizpolnjeno pričakovanje in potešena čutnost. Navsezadnje tako živijo vsi ljudje.

Literatura

- Bergson Henri: *Esej o smehu*, prevedel Janez Gradišnik, Ljubljana, Slovenska matica, 1977.
- Dilthey Wilhelm/Diltaj Vilhelm: *Izgradnja istorijskog sveta u duhovnim naukama*, prevedla Dušica Guteša, Beograd, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1980.
- Dolinar Darko: *Hermenevtika in literarna veda, Literarni leksikon 37*, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1991.
- Ingarden Roman: *Literarna umetnina*, prevedel Frane Jerman, Ljubljana, ŠKUC, Filozofska fakulteta, Studia humanitatis, 1990.
- Keane John: *Despotizem in demokracija, Civilna družba od zgodnje moderne do poznega socializma*, prevedla Lenca Bogovič in Borut Cajnko, Ljubljana, Knjižna zbirka KRT 64, 1990.
- Kobe Marjana: *Pogledi na mladinsko književnost*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1987.
- Kos Janko: *Morfologija literarnega dela, Literarni leksikon 15*, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1981.
- Kovač Polonca: *Spremna beseda, Sue Townsend: Rastoče težave Jadrana Krta*, prevedel Vasja Cerar, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1988.
- Saksida Igor: *Nekaj vprašanj iz teorije mladinske književnosti, Otrok in knjiga 1991*, št. 31, str. 23–42.
- Saksida Igor: *Nekaj vprašanj iz teorije mladinske književnosti, Otrok in knjiga 1991*, št. 32, str. 5–33.
- Taine Hippolyte: *Filozofija umetnosti*, prevedel Jože Javoršek, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1955.
- Toličič Ivan, Smiljanić–Čolanović Vera: *Otroška psihologija*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1968.
- Townsend Sue: *Rastoče težave Jadrana Krta*, prevedel Vasja Cerar, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1988.

* Članek smo povzeli iz rubrike »P«, ki jo je KIS 1987 izdal v sodelovanju z Institutom za študijsko delo in raziskave na Univerzi v Stockholmu. Avtorica članka je priznana za avtorico mladinske književnosti na Univerzi v Stockholmu.

Townsend Sue: *Skrivni dnevnik in Rastoče težave Jadrana Krta, Skrivni dnevnik Jadrana Krta, starega 13 3/4*, prevedel Vasja Cerar, *Rastoče težave Jadrana Krta*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1989.

Townsend Sue: *Resnične izpovedi Jadrana Alberta Krta, Margarete Hilde Roberts in Susan Lilian Townsend*, prevedel Vasja Cerar, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1991.

Zusammenfassung

JADRAN KRT – SELBSTREFLEXION UND EINFÜHRUNG DER ORDNUNG IN DIE CHAOTISCHE WELT

Die Autorin geht an das literarische Werk der gegenwärtigen englischen Schriftstellerin problemartig heran, aus der Sicht der Interpretation als dem typischen Bestandteil oder der Stufe der Hermeneutik. Sie analysiert das Verhältnis zwischen der äußeren und der literarischen Realität, denkt über die soziale Situierung und axiologische Dimension nach und hält sich bei einigen Problemen der Literaturwissenschaft auf. Zu den Manifestationen des Ästhetischen und des Künstlerischen reiht sie die humoristische Einstellung der Schriftstellerin.

Prevedel Mirko Križman